

Balkanlar'da Devletçi Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya

Doç. Dr. Caner SANCAKTAR¹

¹Kocaeli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, caner.sancaktar@kocaeli.edu.tr ,
canersancaktar@hotmail.com

Özet: Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletçi sosyalist sistem uygulandı. Ekonomide devletçi planlı ekonomi, siyasal alanda ise komünist partiye dayalı tek partili sistem uygulandı. 1980'lerin ikinci yarısında Batı destekli liberal-muhafazakâr muhalefet güçlendi ve 1990'ların başında devletçi sosyalist sistem çöktü. Devletçi sosyalist sistem çöktükten sonra bu üç ülkede neoliberal ekonomi politikaları/reformları uygulanarak kapitalizme geçildi. 1990 sonrasında Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da gerçekleşen ekonomik değişim süreçleri (devletçi sosyalizmden kapitalizme geçiş) her üç ülke için benzer ekonomik-politik özellikleri içerdi ve bezer ekonomik-politik sonuçları üretti. Makalede sırasıyla Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da neoliberal ekonomi politikaları / reformları ve kapitalizme geçiş süreçleri incelendi. Sonuç bölümünde ise, 1990 sonrasında bu üç ülkede yaşanmış olan devletçi sosyalizmden kapitalizme geçiş süreçlerinin temel ekonomi-politik özellikleri ve sonuçları eleştirel biçimde açıklanıp analiz edildi.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizme geçiş, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya

Transition To Capitalism From Statist Socialism In The Balkans: Albania, Bulgaria and Romania

Abstract: Statist socialist system was implemented in Albania, Bulgaria and Romania after the Second World War. Statist planned economy was implemented in economic sphere and single-party system based on communist party was implemented in political sphere. Liberal-conservative opposition developed in the 1980s and finally the statist socialist system was collapsed at the beginning of the 1990s. Transition into capitalism was conducted through neoliberal economic policies and reforms in these countries after the collapse of the statist socialist system. These economic transformation processes, that are transition to capitalism from statist socialism, conducted in Albania, Bulgaria and Romania after 1990s included similar economic and political features and produced similar economic and political results in these countries. In the article, the neoliberal economic policies/reforms and the transition processes to capitalism in Albania, Bulgaria and Romania are studied respectively. In the conclusion part of the article, the basic economic and political features and results of the transition processes to capitalism from statist socialism in these countries after 1990s are explained and analyzed critically.

Keywords: Transition to capitalism, Albania, Bulgaria and Romania

1. Giriş

Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletçi sosyalizm uygulandı. Ekonomide devletçi planlı ekonomi uygulanırken, siyasal alanda komünist partiye dayalı tek partili sistem uygulandı. Muhafif partiler, siyasetçiler, dernekler ve basın SSCB'nin de müdahalesiyle bastırıldı. Özellikle muhalefet etme ve eleştirme hakkı/hürriyeti ortadan kaldırıldı. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında otoriter komünist parti iktidarları oluşturuldu bu üç Balkan ülkesinde.

Bulgaristan ve Romanya'da Sovyet yardımlarına dayalı devletçi planlı ekonomi uygulandı. Arnavutluk, 1961'e kadar Sovyet yardımlarına, 1978'e kadar ise Çin yardımlarına dayalı devletçi planlı ekonomi modeli uyguladı. Bu tarihten sonra ise Arnavutluk kendi yetersiz/zayıf öz kaynaklarına dayalı izolasyonist politikayı tercih etti.

Her üç ülkede devletçi sosyalizm modeli/sistemi 1980'lere kadar önemli ölçüde başarı sağladı. 1980'lere kadar sanayi, tarım ve hayvancılık

sektörlerinde sürekli büyüme kaydedildi. Buna bağlı olarak 1980'lere kadar istihdam ve halkın refah seviyesi sürekli yükseldi. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya İkinci Dünya Savaşı öncesinde hemen hemen tamamen tarım ülkeleriydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise devletçi planlı ekonomi ve SSCB yardımları yoluyla sanayileşme hamlesi başlattılar ve bu yolda önemli mesafe kaydettiler. Örneğin Romanya, sosyalist devrim öncesinde geri bir tarım ülkesi iken 1960'larda otomobil üreten bir ülke haline geldi.

Ama 1980'lerde Arnavut, Bulgar ve Romen ekonomilerinde gerileme yaşandı. 1980 sonrasında yaşanan ekonomik gerileme nedeniyle halkın devletçi sosyalist sisteme olan güveni ve geleceğe olan umudu sarsıldı. Yani ekonomik kriz toplumsal ve siyasal krizi körükledi. 45 yıllık komünist parti iktidarları ve devletçi sosyalizm modelleri 1990'ların başında ekonomik-siyasal-toplumsal bunalım ortamında çöktü.

1945'ten itibaren iktidarı kendi tekelinde tutan komünist partilerin içinde ve dışında 1980'lerin ikinci

yarısında liberal-muhafazakâr muhalefet güçlendi. Ekonomik sıkıntılar arttıkça neoliberal reformları ve kapitalizme geçişi savunanların sesi daha yüksek çıkmaya başladı. Bu 'liberal-muhafazakâr sesi' Batı Avrupalı merkez kapitalist devletler ve tabii ki ABD yakından destekledi. Böylece Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da 1980'lerin ikinci yarısında 'Batı destekli anti-komünist liberal-muhafazakâr muhalefet' gelişti. Gerek Batılı merkez kapitalist devletlerin dolaylı müdahaleleri, gerekse içeride gelişen anti-komünist liberal-muhafazakâr muhalefetin mücadelesi sonucunda 1990'da tek partili devletçi sosyalist sistem çöktürüldü.

Devletçi sosyalist sistemler çöktükten sonra Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da geniş kapsamlı ve hızlı kapitalizme geçiş süreci yaşandı. Bu süreç, Batı destekli neoliberal ekonomi reformları/politikaları yoluyla gerçekleştirildi. Neoliberal politikalar/reformlar, doğrudan IMF, Dünya Bankası, ABD ve Batı Avrupalı kapitalist devletler (özellikle Almanya) tarafından önerilip desteklendi. Hızlı kapitalizme geçiş süreci (neoliberal ekonomi politikaların uygulanması) beraberinde siyasal alanı ve dış politikayı da değiştirdi. Siyasette çok partili hayata geçilirken, dış politikada da NATO ile AB'ye katılım süreci başlatıldı. Buna bağlı olarak bölgede Rus etkisi azalırken, Amerikan ve Alman etkileri/nüfuzu 1990 sonrasında artarak güçlendi. Böylece bu üç Balkan ülkesinde tam anlamıyla Amerikan ve Alman hegemonyası oluştu.

2. Arnavutluk

Arnavutluk'ta SSCB'nin ve Yugoslavya Komünist Partisi'nin yardımları sonucunda İkinci Dünya Savaşı sonrasında Enver Hoca liderliğindeki komünist parti iktidarı ele aldı. Muhalefetin zorla bastırıldığı Arnavutluk'ta 1990'a kadar sürecek olan tek partili devletçi sosyalist sistem uygulandı. Devlet ve Parti Başkanı Enver Hoca'nın 1985 yılında ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı ve Arnavutluk Emek Partisi Başkanlığı görevlerini reformist sosyalist Ramiz Alia devraldı. Enver Hoca'nın ölümünden sonra ülkede liberal ve muhafazakâr muhalefet sesini yükseltmeye başladı. Özellikle 1989 yılında Emek Partisi'ne ve tek partili devletçi sosyalist sisteme yönelik liberal-muhafazakâr muhalefet gelişti.

Liberal-muhafazakâr muhalefetin baskısı ve ayrıca dış dünyada (SSCB ve diğer sosyalist ülkelerde) meydana gelen değişimler sonucunda 1990 yılında muhalif partilerin kurulmasına izin verildi. Ayrıca basın alanında da liberalleşme başladı ve Ocak 1991'de ilk muhalif gazete (Rilindja Demokratike) yayınlanmaya başlandı.

Mart-Nisan 1991'de ilk çok partili seçimler düzenlendi. İktidardaki komünist Emek Partisi seçimlerden birinci çıkmayı başarsa da tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğun sağlayamadı. Yeni koalisyon hükümeti Fatso Nano'nun başbakanlığında kuruldu. Yeni çok partili Meclis Alia'yı tekrar devlet başkanı seçti. 1976 Anayasası iptal edildi ve devletin adı (Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti) Arnavutluk Cumhuriyeti olarak değiştirildi.

Haziran 1991'de toplanan 10. Kongrede Emek Partisi'nin ismi Sosyalist Parti olarak değiştirildi. Enver Hoca dönemi ile halefi Ramiz Alia sert biçimde eleştirildi ve Fatso Nano parti başkanı seçildi. Aynı ay içinde Nano hükümeti istifa etti ve yerine Ylli Bufi başbakanlığında beş partili yeni koalisyon hükümeti kuruldu. Beş partili koalisyon hükümeti, ortaklar arası anlaşmazlıklar nedeniyle ancak Aralık ayına kadar dayanabildi.

Mart 1992'de yenilenen seçimleri Arnavutluk Demokrat Partisi kazandı ve yeni hükümeti kurdu. Nisanda Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa eden Ramiz Alia'nın yerine, Demokrat Parti lideri Salih Berişa Meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçildi. Eylül ayında Alia ve on sekiz eski komünist yönetici, yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. Temmuz 1993'te Sosyalist Parti Başkanı Fatso Nano da aynı suçtan dolayı hapse atıldı. Böylece Salih Berişa ve Demokrat Parti, sosyalist / sosyal demokrat muhalefeti baskı altına alarak ülke yönetimine tam olarak hâkim oldu. (Enver Hoca'nın ölümü sonrasında yaşanan siyasal değişim hakkında bkz. Knight, 1994, s. 174-191).

1996 yılında düzenlenen seçimleri de şaibeli biçimde Berişa liderliğinde Demokrat Parti kazandı. Fakat yaşanan ekonomik kriz ve yolsuzluklar nedeniyle bir yıl sonra yapılan erken seçimleri Sosyalist Parti kazandı. (Sönmezoğlu, 2005, s. 51-52).

Siyasal değişim ile ekonomik değişim iç içe gelişti Arnavutluk'ta. 1990 baharında özel mülkiyet üzerindeki kısıtlamalar kaldırıldı ve ticaret serbestleştirildi. Yeni bir yasal düzenleme ile yabancı yatırımların önü açıldı. Fakat 1990 yılında başlatılan bu değişim süreci yeterli değildi. Kapitalizme geçiş sürecini hızlandırmak için Ağustos 1991 tarihinde ekonomi ile ilgili geniş kapsamlı yeni bir yasa kabul edildi. 1991 Yasası özetle aşağıdaki reformları içeriyordu (Bkz. Sudetic, 1994, s. 118-166):

Devletin ekonomi üzerindeki tekeli hakimiyetine, kontrolüne ve düzenleme yetkisine son verildi; özel mülkiyet hakkı güvence altına alındı; geniş kapsamlı özelleştirme süreci başlatıldı ve Ulusal Özelleştirme Ofisi oluşturuldu; işçi çalıştırabilme hakkı tanındı; kolektif çiftlikler lağvedilerek tarım toprakları sahiplerine iade edildi; özel işletmelerin ve özel

bankaların kurulmasına müsaade edildi; yabancı sermaye girişi ve yabancı yatırımlar serbest bırakıldı; fiyatlar, ticaret ve döviz kullanımı serbestleştirildi; ulusal para (Lek) konvertible hale getirildi; %150 oranında devalüasyon yapıldı; kamu yatırımları, hizmetleri ve harcamaları azaltıldı; sosyalist sistemden kalma devlet sübvansiyonlarına son verildi; reel ücretler düşürüldü; yeni vergi kalemleri uygulamaya sokuldu (taşıt vergisi, kar vergisi, tüketim vergisi, iş izin vergisi, satış vergisi, vb...).

Ücretlerin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, kapatılan fabrikaların tekrardan açılması, iş ve sosyal güvencenin sağlanması talebiyle 1991 yılında Arnavutluk İşçi Sendikası genel greve gitti. Buna rağmen koalisyon hükümeti, sosyalist sistemden kalma iş güvenliğini kaldırdı ve işletmelere, 'iş disiplinini bozan işçileri işten çıkarıma' yetkisi verdi.

1991 Yasası çıktıktan hemen sonra Arnavutluk Ekim ayında IMF (International Monetary Fund: Uluslararası Para Fonu)'ye üye oldu ve stand-by anlaşması imzaladı. Böylece 1991 Yasası'nda öngörülen neoliberal reformların uygulanması için IMF'den, Dünya Bankası'ndan ve diğer Batılı finans kuruluşlarından destek ve krediler alınmaya başlandı. Dünya Bankası bünyesinde yer alan Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency) ile anlaşma imzalanarak Arnavutluk'ta yapılacak yabancı sermaye yatırımları için güvenceler verildi. Amerikan Denizlerası Sığorta Şirketi ile anlaşma yapılarak bu şirketin Arnavutluk'ta yapacağı sigortacılık faaliyetlerine izin ve güvenceler verildi. Ayrıca İtalya, Almanya, Yunanistan ve Türkiye ile ticaret anlaşmaları ve yabancı yatırımların korunmasına ilişkin anlaşmalar yapıldı.

IMF ve Dünya Bankası'ndan yardım alınarak Arnavutluk Ticaret Bankası kuruldu. Sosyalist sistemden kalma Tarımsal Gelişim Bankası kapatıldı. Arnavutluk Ulusal Bankası ise, Arnavutluk Devlet Bankası adıyla yeniden organize edildi.

Batılı kapitalist ülkeler ile ilişkiler ve yakınlaşma daha Enver Hoca döneminde 1980'lerin ilk yarısında başlamıştı: 1983'te İtalya ile deniz ulaşımı ve uzun dönem ticaret anlaşması imzalandı. Aralık 1984'te Yunanistan ile karayolu taşımacılığı, telekomünikasyon, posta servisi, kültürel ilişkiler, bilimsel-teknik işbirliği anlaşmaları ve Kasım 1987'de uzun dönem ekonomik, sanayi, teknik ve bilimsel işbirliği anlaşması yapıldı. Federal Almanya Cumhuriyeti (Batı Almanya) ile diplomatik ilişkiler Enver Hoca öldükten sonra 1987'de başlatıldı. Kasım ayında yapılan ikili ticaret anlaşması, Federal Almanya ürünlerinin Arnavutluk piyasasına girmesine izin verdi. Bunun karşılığında Mart 1989'da Arnavutluk'a kalkınma projelerinde kullanılması için geri ödemesiz 20 milyon Mark ekonomik yardım yapıldı.

Arnavutluk 1991'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, IMF ve Dünya Bankası'na, 1995'te Avrupa Konseyi'ne tam üye olarak 1980'lerin ilk yarısında başlayan Batı ile ilişkilerini daha da geliştirdi. ABD ile diplomatik ilişkiler 15 Mart 1991'de başlatıldı. Akabinde Haziran ayında Arnavutluk'u ziyaret eden dönemin ABD Devlet Bakanı James Baker, serbest piyasa ekonomisi reformları yapıldığı takdirde başlangıç olarak 6 milyon Dolar ekonomik yardım verileceğini ve reformların ilerletilmesine bağlı olarak yardımların devam ettirileceğini açıkladı. (Knight, 1994, s. 194-197, 199 ; Gjana ve Mulleti, 2010, s. 189).

1990 yılından itibaren ABD'den ve AB ülkelerinden alınan yardımlar ve bu ülkeler ile yapılan ekonomik, mali, ticari anlaşmalar hızla arttı. Örneğin 1990'da İtalya'dan 300 milyon Dolar değerinde gıda, hammadde ve malzeme yardımı alındı. Temmuz 1991'de AB ile teknik yardım anlaşması yapıldı. Almanya'dan içme suyu, sağlık hizmetleri, öğrenci yurdu ve çeşitli alt yapı yardımları alındı (Sudetic, 1994, s. 166).

Batılı merkez kapitalist ülkelerden gelen bu yardımlar, Arnavut ekonomisinin devletçi sosyalizm sonrası dönemde yeniden yapılandırılmasına ve ülkenin kapitalizme hızlı biçimde geçmesine hizmet etti. Ama aynı zamanda yardımlar, Batılı merkez kapitalist ülkelerin Arnavut ekonomisi ve siyaseti üzerinde hegemonya kurmalarına zemin hazırladı. Uluslararası politikada "ticari olanlar dışındaki tüm tek yönlü kaynak transferleri" (Sönmezoğlu, 1995, s. 332) anlamına gelen 'dış yardımlar', hedef ülke üzerinde etki oluşturmak amacıyla özellikle güçlü devletlerin kullandıkları temel dış politika ekonomik etki araçlarından birisidir. (Sönmezoğlu, 1995, s. 333-335). Dolayısıyla bu ekonomik etki aracı (dış yardımlar), Batılı merkez kapitalist ülkeler tarafından, Arnavutluk ve diğer eski sosyalist ülkeler üzerinde hegemonya kurmak veya etki oluşturmak amacıyla sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinde yoğun biçimde kullanıldı.

Arnavutluk'ta 1991'de özel bankaların kurulmasına müsaade edildikten sonra kısa süre içinde irili ufaklı çok sayıda banka kuruldu. 1996 yılına kadar özel bankalar %50 faiz vaadiyle piyasadan çok miktarda para topladılar. Kasım ayından itibaren bankalar birer birer iflaslarını açıkladılar. Banka sahipleri ise yanlarında para yüklü bavullar ile ülkeyi terk ettiler. 3,5 milyonluk Arnavutluk'ta yaklaşık 1 milyon kişinin yaklaşık 1 milyar Dolar tutarında birikimi özel bankalar ile birlikte battı. Batan bankaların Demokrat Parti Hükümeti ile ortaklık ilişkisi içinde olduğu Arnavut kamuoyu tarafından son derece iyi biliniyordu. Nitekim batan bankaların sahipleri/yöneticileri 1996 seçimleri öncesinde Salih Berişa liderliğindeki Demokrat Parti'yi desteklemişlerdi.

Ocak 1997’de Arnavutluk’un güneyinde bulunan Vlore kentinde ‘bankazedeler’ sokaklara döküldüler. Sadece bankalar değil, aynı zamanda Demokrat Parti Hükümeti ve Cumhurbaşkanı Berişa da protesto edildi. Bankazedelere paraların bir kısmının geri ödeneceği açıklaması olayların yatışması için yeterli olmadı. Olaylar ülkenin kuzey kentlerine ve nihayet en sonunda başkent Tiran’a sıçradı. Dükkânlar, gıda depoları, hükümet binaları, orduya ve polise ait silah depoları kızgın Arnavut bankazedeler tarafından yağmalandı. Silahların büyük bölümü, iktidardaki politikacılar/hükümet ile bağlantılı olan mafya gruplarının eline geçti. Bankazedelerin başlattığı olaylar kısa sürede mafyatik çatışmalara ve silah kaçakçılığına dönüştü.

Arnavut bankazedelerin isyanı ayrıca kısa sürede bölge barışını ve istikrarını tehdit eder hale dönüştü: 13 bin Arnavut ülkeden kaçıp İtalya’ya sığındı. Kendi içinde zaten ‘Arnavut Sorunu’ ile boğuşmakta olan Sırbistan, Makedonya ve Yunanistan kitlesel göçü ve yağmalanan silahların akışını önlemek amacıyla komşu Arnavutluk sınırına askeri yığınak yaptılar. Böylece, Arnavutluk’ta bankaların batması (daha doğrusu ‘boşaltılması’) nedeniyle başlayan sokak gösterileri kısa sürede bölge barışını ve istikrarını tehdit eder hale geldi.

Olayları yatıştırmak amacıyla 1 Martta Demokrat Parti Hükümeti istifa etti ve 9 Martta Cumhurbaşkanı Berişa yeni bir ‘Ulusal Uzlaşma Hükümeti’nin kurulduğunu ilan etti. İçinde sosyalistlerin de yer aldığı dokuz partili koalisyon hükümeti olayları yatıştıramayınca Cumhurbaşkanı Berişa, son çare olarak AB ile NATO’yu yardıma çağırdı. Yardım çağırısı BM Güvenlik Konseyi’nde görüşüldü. 28 Martta toplanan Güvenlik Konseyi, asayişin sağlanması amacıyla geçici ve sınırlı çokuluslu koruma gücünün Arnavutluk’a gönderilmesi yönünde karar aldı. (Bkz. Kut, 2005, s. 114-119).

ABD öncülüğünde oluşturulan çokuluslu güç, örgütsüz ve düzensiz halk isyanını bastırarak Arnavutluk’ta neoliberal reformların uygulanması ve kapitalizme geçiş sürecinin ‘sağlıklı’ biçimde devam edebilmesi için gerekli olan ‘asayiş’ sağlandı. Ama bu süreç, Arnavut ekonomisini gerilemeden kurtaramadı. Merkez kapitalist ülkelerden gelen ekonomik yardımlara ve çeşitli kredilere rağmen 1990-1997 döneminde GSYİH %15 azaldı (Turan, 2006, s. 42).

3. Bulgaristan

Arnavutluk’ta olduğu gibi Bulgaristan’da da İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB’nin müdahalesi/yardımları sonucunda tek partili devletçi sosyalist sistem oluşturuldu ve 1990’a kadar komünist parti iktidarı yaşandı. Büyük ölçüde Sovyet yardımlarına dayalı planlı devletçi ekonomi modeli uygulandı. 1980’lere dek sürekli ekonomik gelişme ve refah artışı yaşandı.

Ama Sovyet yardımlarının azalması nedeniyle 1980’lerde ekonomide ve halkın refah seviyesinde gerileme başladı. Ayrıca tek parti rejimi temel hak ve özgürlükleri kısıtı. Özellikle Türk-Müslüman azınlık üzerinde sert asimilasyon kampanyası başlatıldı. Ayrıca 1980’lerin ikinci yarısında SSCB’de ve Doğu Avrupa’da değişim (liberalleşme) süreci başladı. Tüm bu gelişmeler nedeniyle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde 1980’lerin sonunda liberal-muhafazakâr muhalefet hem Bulgaristan Komünist Partisi içinde hem de parti dışında güçlendi.

Komünist Parti içinde güçlenen liberal-muhafazakâr muhalefet, 10 Ekim 1989 tarihinde komünist lider Todor Jivkov’u parti ve devlet başkanlığı görevlerinden düşürdü. Jivkov’un yerine 1971’den itibaren dışişleri bakanlığı görevini sürdürmekte olan reformist sosyalist Peter Mladenov getirildi. Bir yıl sonra yolsuzluk suçlamasıyla Jivkov tutuklandı. Jivkov’un düşüşü ile birlikte siyasal ve ekonomik değişim-dönüşüm süreci hız kazandı.

Nisan 1990’da yeni partilerin kurulmasına izin veren yasa çıkarıldı. Böylece muhalif partiler peşi sıra kurulup çoğaldı. Komünist Parti ise Sosyalist Parti’ye dönüştürüldü ve Marxist-Leninist ideolojiden koptu.

Haziran 1990’da ilk çok partili seçimlere gidildi. Sosyalist Parti oyların %47,2’sini ve parlamentodaki sandalyelerin %52,8’ini almayı başararak birinci parti oldu. İkinci sırayı, %36,2 oy ve %36 sandalye ile Demokratik Güçler Birliği aldı. Temmuz ayında yapılan devlet başkanlığı seçimlerini ise Demokratik Güçler Birliği adayı Jelu Jelevev kazandı. Kasım ayında meclis kararıyla devletin adı (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti) Bulgaristan Cumhuriyeti olarak değiştirildi.

Ekim 1991’de yapılan ikinci çok partili parlamento seçimlerini az bir farkla Demokratik Güçler Birliği Kazandı (%34 oy ve %45,8 sandalye). Sosyalistler ise %33,1 oy oranıyla %44,2 sandalye elde etti. Yeni koalisyon hükümeti, Demokratik Güçler Birliği ile Türk azınlığın partisi olan Haklar ve Özgürlükler Hareketi tarafından kuruldu. (Bkz. Dimitrov, 2001, s. 35-59 ; Pantev, 1996, s. 18-22 ; Andreev, 1996, s. 26-40).

Böylece yaklaşık 45 yıllık Komünist Parti iktidarı ve devletçi sosyalist rejim sona ererken Bulgaristan kapitalizm yoluna girdi. Bulgaristan’da 1990 sonrasında devletçi sosyalizmden kapitalizme hızlı geçiş süreci, aşağıda özetlediğimiz neoliberal ekonomik reformlar/politikalar yoluyla gerçekleştirildi (Bkz. Dimitrov, 2001, s. 69-88 ; Ersun ve Palacioğlu, 1998, s. 51-64, 89-110 ; Dimitrov, 1996, s. 109-117 ; Bobeva ve Bozhkov, 1996, s. 119-131):

İlk neoliberal program IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda 1 Şubat 1991’de uygulamaya sokuldu. Program gereği fiyatların %90’ı devlet kontrolünden çıkarıldı ve serbest piyasa mekanizmasına bırakıldı. Bu

durum ani enflasyon artışına neden oldu. Yıllık enflasyon oranı 1991 yılında %334'e, bir yıl sonra %500'e fırladı. 1993'te %100'e gerilemekle birlikte enflasyon oranı 1990'lar boyunca yüksek seviyede seyretmeye devam etti. 1 Şubat Programı, Bulgar parasını (Lev) 1991'de Amerikan doları karşısında devalüe etti. 1:2,28 olan Dolar:Lev paritesi, devalüasyon sonrasında 1:28 olarak gerçekleşti. Ayrıca ücret artışlarına tavan sınırlaması getirildi. Bu sınırlama yüksek enflasyon ve devalüasyon ile birleşince reel ücretler bir yıl içinde ortalama %45 geriledi.

Haziran 1991'de çıkarılan Ticaret Yasası iç ve dış ticareti serbestleştirdi. Toplam ticaret hacmi içinde özel sektörün payı iki yıl içinde %52,2'ye yükseldi (Haziran 1993'te). Dış ticaret üzerinde devlet tekeline son verilmesi ithalat patlamasına neden oldu ve Bulgar piyasası Batılı markalarla doldu.

Bulgar Meclisi, devlet işletmelerinin özelleştirilmesine ilişkin yasayı Nisan 1992'de kabul etti. 22 devlet bankasını kapsayan bankacılığın yeniden yapılandırılması ve bankaların özelleştirilmesi yasası Eylül 1992'de kabul edildi. Ayrıca küçük dükkânların, evlerin ve diğer küçük mülkiyetlerin özelleştirilmesine ilişkin bir başka yasal düzenleme de yapıldı. Sosyalist dönem boyunca oluşturulmuş olan SSCB tipi kolektif çiftlikler lağvedildi. 1947 sonrasında kamulaştırılmış olan evler, sanayi -ticari mülkler ve topraklar sahiplerine iade edilmeye başlandı. Haziran 1992'ye kadar toprakların %85'i, 3.600 dükkân, 2.600 ev, 600 sanayi mülkü, 130 restoran eski sahiplerine geri verildi.

1993 yılında hükümet yeni bir özelleştirme planını uygulamaya soktu. Buna göre, toplam değeri yaklaşık 6,5 milyar dolar olan 500 devlet şirketi satışa çıkarıldı. Her Bulgaristan vatandaşı bu işletmelerin hisse senetlerini satın alabilme hakkı tanındı. 1994'e gelindiğinde Bulgar ekonomisinde özel sektörün payı %40'a ulaşmış bulunuyordu.

1995 ve 1997 yıllarında iki özelleştirme programı daha uygulamaya sokuldu. 1997 başında IMF ile yapılan stand-by anlaşmasına göre; sanayi ve finans sektörlerinde devlete ait olan işletmelerin %25'i Mayıs sonuna kadar, %40'ı yılsonuna kadar ve tamamı 1998 sonuna kadar özelleştirilecekti. Fakat bu geniş kapsamlı ve hızlı özelleştirme programı, gerek toplumsal tepki nedeniyle gerekse yaşanan yolsuzluk -rüşvet skandalları nedeniyle tam olarak gerçekleştirilemedi. Böylece 1999'da özel sektörün GSYİH içindeki payı ancak %50'ye yükselebildi. (Sergi ve Qerimi, 2008, s. 29).

1992 yılından itibaren ülke ekonomisi yabancı sermayeye açıldı. En fazla yabancı sermaye sırasıyla Belçika, Almanya, ABD, Hollanda ve İsviçre'den geldi. Ülkeye gelen yabancı sermayenin büyük kısmı özelleştirilen işletmeleri satın aldı, küçük bir kısmı ise

ülkede yeni yatırımlar gerçekleştirdi. Yabancı yatırımları ülkeye çekmek için teşvik yasaları çıkarıldı. Dışa açılım sonucunda 1992-1997 döneminde toplam 1 milyar 402 milyon dolar tutarında yabancı sermaye girişi gerçekleşti. Dünya Bankası'nın 2000 yılı verilerine göre, 1990-2000 döneminde Bulgar ekonomisinde toplam 2 milyar 500 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleşti. (Vachudova, 2008, s. 190).

1990-1995 döneminde gerçekleştirilen hızlı liberalleşme süreci neticesinde toplumun yaşam standardı geriledi, işsizlik arttı, yoksulluk yaygınlaştı, reel ücretler düştü, üretim daraldı, enflasyon yükseldi, finansal kriz oluştu ve dış ticaret açığı sürekli arttı. Dış borç tutarı ise GSYİH'nın %96,9'una kadar yükseldi. (Sergi ve Qerimi, 2008, s. 37).

Ekonomideki kötü gidişatın kaçınılmaz sonucu ise, toplumsal hoşnutsuzluğun yaygınlaşması ve kitlesel protestoların artması oldu. Bunun sonucunda hükümet, hızlı ve kontrolsüz liberalleşme-özelleştirme sürecini yavaşlatmak, ekonomiye kısmen müdahale etmek ve sosyal politikalara ağırlık vermek zorunda kaldı. Dolayısıyla Bulgar ekonomisinde 1990-1995 dönemi 'hızlı radikal liberalleşme dönemi', 1990'ların ikinci yarısı ise 'yavaş kontrollü liberalleşme dönemi' olarak tanımlanabilir.

4. Romanya

1878'de Berlin Kongresi/Antlaşması sonucunda kurulan Romanya Krallığı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında topraklarını genişleterek Birleşik Büyük Romanya Krallığı'na dönüştü. Geri bir tarım toplumu/ülkesi olan Romanya Krallığı'nda Boyar ailelere (büyük toprak sahibi ailelere) dayalı otoriter rejim kuruldu. 1929 Ekonomi Krizi sonrasında iyice yoksullaşıp sefaletle sürüklenen köylüler arasında ve kentlerdeki az sayıda işçi sınıfı içinde komünist düşünce ve hareket gelişmeye başladı. Nihayet İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin müdahalesi ve yardımıyla komünistler iktidarı ele alıp Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdular.

Savaş sonrasında muhalefetin şiddetle bastırıldığı Romanya'da komünist partiye dayalı tek partili sistem ve devletçi planlı ekonomi uygulandı. Hızla tarım sektörü sanayileşti, verimlilik arttı ve Romen sanayisinin temelleri atıldı. Krallık döneminde geri bir tarım ülkesi olan Romanya, 1960'lara gelindiğinde kendi otomobilini (Dacia) üretebilen bir ülke haline geldi. Ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerinin hızla yaygınlaşması sonucunda toplumun genel eğitim ve sağlık durumu da hızla gelişti. Fakat bu ekonomik ve sosyal gelişme büyük ölçüde dış borçlanmaya dayanmıştı. 1980'lere gelindiğinde Romanya dış borçlarını ödeyemez hale gelince ekonomik kriz ortaya çıktı ve toplumun refah seviyesi geriledi. Ekonomik kriz

toplumun rejime olan desteğini azalttı. Ayrıca tek partili otoriter rejimin baskıcı uygulamaları ve Nicolae Ceauşescu (Nikolay Çavuşesku)'nun şahsında somutlaşan 'tek parti - tek adam rejimi'nin toplumda yarattığı rahatsızlık sebebiyle halkın mevcut devletçi sosyalist rejime ve Çavuşesku'ya olan inancı/güveni 1980'lerde iyice azaldı. (Bkz. Georgescu, 1991, s. 233-266).

1980'lerin sonunda anti-komünist güçler (liberaller, muhafazakârlar, milliyetçiler, sosyal demokratlar, Ortodoks din adamları) Ion Iliescu ve Petre Roman liderliğinde Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurdular. ABD'nin ve Batı Avrupa'nın da desteğini alarak güçlenen Ulusal Kurtuluş Cephesi, Aralık 1989'da Devlet Başkanı Nikolay Çavuşesku'ya ve Romanya Komünist Partisi iktidarına karşı toplumsal ayaklanma başlattı. Anti-komünist subayların/generallerin ve Batı'nın desteğini arkasına alan ayaklanma başarıya ulaştı. Muhafız güçleri tarafından yakalanan Başkan Nikolay Çavuşesku ile eşi Elena Çavuşesku, isyancılar tarafından hazırlanan düzmece bir mahkemede alalecele yargılanıp kurşuna dizildiler.

Kanlı darbeyi Mayıs 1990 seçimleri takip etti. Batılı devletlerin desteğini alan Ulusal Kurtuluş Cephesi %66 oy oranı ile seçimlerden birinci parti çıktı. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kurucu liderleri Ion Iliescu Devlet Başkanı seçilirken, Petre Roman başbakanlık koltuğuna oturdu. Fransız ve Amerikan anayasalarının etkisi altında hazırlanan yeni Romanya Cumhuriyeti Anayasası Aralık 1991'de kabul edildi. 1992 seçimlerinde tekrar birinci parti olmayı başaran Ulusal Kurtuluş Cephesi yeni hükümeti oluştururken, Iliescu ikinci defa devlet başkanı seçildi. Seçimden ikinci çıkan Romanya Komünist Partisi 1993'te Sosyal Demokrasi Partisi'ne dönüşüp Marxist-Leninist ideolojiyi resmen terk etti. (Bkz. Georgescu, 1991, s. 279-297 ; Siani-Davies, 2001, s. 15-30).

Siyasal arenada gerçekleştirilen kanlı iktidar değişimini hızlı ekonomik değişim süreci takip etti. Romanya'da devletçi sosyalizmden kapitalizme geçiş süreci, 1990-1993 yıllarında uygulamaya sokulan neoliberal politikalar / reformlar yoluyla başlatıldı (Bkz. Smith, 2001, s. 129-136 ; İanoş, 2001, s. 192-201 ; Dumbraveanu, 2001, s. 211-214 ; Bookman, 1994, s. 93-94):

Romen hükümeti 1991 yazında geniş kapsamlı özelleştirme programı başlattı. Program, devlete ait olan 6.200 işletmeyi özelleştirme kapsamına aldı. İşletmelere ait hisse senetleri satışa çıkarıldı. Haziran 1992'de toplam 4,3 milyon hisse senedi özel şahıslara satıldı. Ayrıca devlete ait topraklar da özelleştirme programına dâhil edildi. Daha önceden (sosyalist dönemde) kamulaştırılmış olan topraklar, yaklaşık altı milyon eski sahiplerine geri verildi.

Özel sektör en hızlı biçimde ticaret, turizm ve hizmet sektörlerinde gelişti. Eylül 1992'ye kadar toplam 362.000 özel işletme kuruldu. Özel sektör 1992 yılında GSYİH'nin %25'ini, istihdamın %33'ünü; 1993 yılında hizmetlerin %45'ini ve perakende ticaretin %47'sini; 1994 yılında ise GSYİH'nin üçte birini, istihdamın %37,5'ini kapsıyordu. Özelleştirme programına rağmen 1998 yılına gelindiğinde mobilya, kâğıt, cam, inşaat, tekstil, deri ve gıda sektörlerinde halen 716 devlet işletmesi, buna karşılık 415 özelleştirilmiş işletme ve 265 özelleştirme aşamasında işletme mevcut idi. 1999 yılında özel sektörün GSYİH içindeki payı %50'ye yükseldi (Sergi ve Qerimi, 2008, s. 29).

Neoliberal reform yabancı sermaye girişini serbestleştirdi. 1994 yılına kadar toplam 700 milyon dolar tutarında yabancı sermaye ülkeye giriş yaparak özelleştirmelerden pay aldı. Örneğin Romanya'nın denizcilik işletmesini bir Yunan şirketi, kimya sanayi fabrikasını Amerikan şirketi satın aldı. Dacia Otomobil Fabrikası'nı ise 1999'da Fransız Renault satın aldı. 1990-2000 döneminde Romanya'da 5 milyar dolar tutarında yabancı doğrudan yatırım gerçekleşti (Vachudova, 2008, s. 190). 2010 itibarıyla Romanya'ya en fazla yatırım yapan iki ülke 2,5 milyar dolarlık yatırımla Almanya ve 1,1 milyar dolarla İtalya oldu (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2011, s. 10).

Fiyatların devlet kontrolünden çıkarılıp serbestleştirilmesi programı Mayıs 1990'da başlatıldı. Takip eden ilk üç yıl içinde fiyatların serbestleştirilmesi süreci devam etti. Bu süreç enflasyon artışına neden oldu. Haziran 1991 – Haziran 1992 döneminde fiyatlar %228 arttı. 1993'te enflasyon oranı %200 olarak gerçekleşti. Enflasyon karşısında reel ücretler büyük ölçüde eridi ve böylece ücretli kesimin yaşam standardı radikal biçimde geriledi 1990'lar boyunca.

İşletmelere verilen devlet sübvansiyonları Ocak - Eylül 1992'de, temel tüketim ürünleri ve sosyal hizmetler için verilen devlet sübvansiyonları ise Mayıs 1993'te kaldırıldı. Devlet sübvansiyonlarından mahrum kalan çok sayıda işletme iflas etti. İflaslar neticesinde işsizlik arttı.

Dış ticaretin serbest bırakılması sonucunda ithalat patladı, dış ticaret açığı hızla büyüdü ve Romen piyasasını Batılı markalar işgal etti. Uygulanan neoliberal reformlar 1990 sonrasında genel olarak işsizliği arttırdı, yoksulluğu yaygınlaştırdı ve genel yaşam standardını gerilettiler. Bu nedenle özellikle 1990'ların ilk yarısında çok sayıda grevler ve kitlesel gösteriler düzenlenerek neoliberal reformlar ve hükümet protesto edildi. Ama grevler ve protestolar neoliberal politikaları engelleyemedi...

5. Sonuçlar

Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da 1990 sonrasında devletçi sosyalizmden kapitalizme hızlı geçiş yaşandı. Bu geçiş sürecinin her üç ülke için geçerli olan bir takım ortak özellikleri ve sonuçları oldu. Bu ortak özellikleri/sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

(1) Komünist partiler ve komünist siyasetçiler (Arnavutluk'ta Enver Hoca, Bulgaristan'da Todor Jivkov, Romanya'da Nikolay Çavuşesku) kapitalizme geçiş süreci önünde en büyük engeller idi. Dolayısıyla kapitalizme geçiş süreci, komünist partilerin ve siyasetçilerin devrilmesi sonrasında 1990'lı yıllarda gerçekleşti. Komünist partiler ve siyasetçiler; yerli liberal, muhafazakâr ve milliyetçi siyasetçiler ile Batılı merkez kapitalist devletler arasında kurulan işbirliği sonucunda devrildiler. Akabinde hızlı kapitalizme geçiş süreci yaşandı.

(2) Kapitalizme geçiş süreci; 'yapısal uyum programı', 'istikrar programı', 'ekonomik reform programı' gibi adlar altında uygulanan neoliberal ekonomi politikalar yoluyla gerçekleştirildi: Özelleştirmeler, ithalatın ve yabancı sermaye girişinin serbestleştirilmesi, sosyal hizmetlerin/harcamaların kısılması, reel ücretlerin azaltılması, devlet sübvansiyon ve desteklerinin sona erdirilmesi, sosyal devlet anlayışının terk edilmesi, fiyatlar üzerinde devlet kontrolünün sona erdirilmesi. Bu politikalar IMF, Dünya Bankası ve Batılı merkez kapitalist devletler tarafından önerildi ve 1990 sonrasında kurulan yeni hükümetler tarafından kabul edilip uygulandı. Yani kapitalizme geçiş süreci (neoliberal politikaların uygulanması), Batılı merkez kapitalist devletler ile 1990 sonrasında kurulan liberal, muhafazakâr veya sosyal demokrat hükümetler/siyasetçiler arasında kurulan işbirliği sonucunda gerçekleştirildi. Bu ekonomi-politik işbirliği devletçi sosyalizmi tasfiye etti, kapitalizmi yapılandırdı ve söz konusu üç ülkeyi kapitalist dünya ekonomi sistemine entegre etti.

(3) Kapitalizme geçiş sonucunda bu üç ülke Batılı merkez kapitalist ülkelerin yeni piyasaları haline geldiler. Başka bir ifadeyle; neoliberal politikalar ve kapitalizme geçiş sonucunda Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya Batılı merkez kapitalist ülkelere bağımlı 'çevre kapitalist ülkelere' haline getirildiler. Yapılan özelleştirmelerin büyük çoğunluğunu Batılı şirketler satın aldılar ve iç piyasa Batılı markalarla/ürünlerle doldu. Böylece Arnavut, Bulgar ve Romen ekonomileri Batılı devletlerin ve şirketlerin kontrolü altına girdiler. Özellikle Alman şirketleri bölgede hâkimiyetlerini kurdular. İkinci Dünya Savaşı yıllarında güçlü tanklarıyla bölgeyi askeri olarak işgal eden Almanya, 1990 sonrasında güçlü sermayesi ve markalarıyla bölgeyi ekonomik olarak işgal etmeyi başardı. Gelinek noktada; bu üç ülkede (genel olarak Balkanlar ve Doğu

Avrupa'da) Alman 'ekonomi-politik işgali'nin uzun on yıllar devam edeceğine benziyor...

(4) 1990 sonrasında devletin ekonomiden geri çekilmesi, devlet yatırımları ve sübvansiyonlarının sona erdirilmesi ve özelleştirmelerin yapılması sonucunda işsizlik arttı, yerli üretim ve ihracat azaldı, ithalat arttı, GSMH geriledi, enflasyon yükseldi ve reel ücretler radikal biçimde düştü. Böylece 1990 sonrasında kitlesel yoksullaşma yaşandı. Yoksul işsiz Arnavut, Bulgar ve Romen vatandaşları iş bulma umuduyla Batılı ülkelere göç ettiler. Böylece Arnavutlar, Bulgarlar ve Romenler Batı Avrupa'nın 'ucuz emek gücü havuzu' haline geldiler kapitalizme geçiş sürecinde...

(5) Yoksulluğun ve işsizliğin artması ve ayrıca devlet kontrolü ve otoritesinin zayıflaması nedeniyle organize suç örgütleri hızla türedi. Uyuşturucu ticareti, silah ve altın kaçakçılığı ve fuhuş öylesine yaygınlaştı ki, tüm bu suçlar 1990'lı yıllarda sıradan-yaygın vakalar haline geldi. Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk 'doğu-batı uyuşturucu trafiği'nin geçiş güzergâhı haline geldi. Doğu'dan gelen uyuşturucu maddeleri Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk üzerinden Batı'ya sevk edildi. İşin daha da vahimi; tüm bu suçların işlenmesinde devlet yetkilileri önemli roller oynadılar, organize suç örgütleriyle işbirliği yaptılar veya suçların işlenmesine göz yumdular. Böylece uyuşturucu ticareti, silah ve altın kaçakçılığı ve fuhuş bu üç ülkede hem siyasetçiler hem de mafya liderleri için yeni sermaye birikim alanları haline geldi 1990 sonrası kapitalizme geçiş sürecinde...

(6) Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da devletçi sosyalizmden kapitalizme geçiş sonucunda yeni bir 'yerli/milli kapitalist sınıf' oluştu. Yeni gelişen kapitalistler, liberal ideolojinin varsaydığı gibi serbest piyasa içinde başarılı olan yetenekli ve zeki girişimciler içinden çıkmadı. Tam tersine; eski devletçi sosyalist sistemin siyasetçileri, bürokratları, teknokratları ve yeni türeyen organize suç liderleri 1990 sonrasında kapitalizme geçiş sürecinde kapitalistleştiler. Başka bir ifadeyle; 1990 sonrası yeni kapitalistler, eski sosyalist dönemin siyasetçileri, bürokratları, teknokratları ve yeni yetme mafya liderleri arasından çıktı. İktidarı elinde bulunduran siyasetçiler, bürokratlar, teknokratlar ve organize suç liderleri, yasal veya yasadışı yollardan kendilerini 'kapitalistleştirme' olanakları elde ettiler kapitalizme geçiş sürecinde/sonucunda. Dolayısıyla devletçi sosyalist rejimin tasfiye edilmesi ve kapitalizme geçiş, toplumun bu küçük azınlık grubuna büyük 'ekonomik faydalar' sağladı toplumun genelini yoklaştırırken...

(7) 'İlkel sermaye birikimi', herhangi bir üretim yapmadan hâlihazırda iktisadi varlıklara ve kaynaklara el koyarak gerçekleştirilen sermaye biriktirme tarzıdır. Batılı emperyalist devletler Afrika,

Asya ve Amerika kıtalarını sömürgeleştirerek ilkel sermaye birikimi yaptılar. Yani bu üç kıtanın yeraltı ve yerüstü kaynaklarına ve hatta insan gücüne zorla el koyarak büyük sermaye birikimi sağladılar. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da siyasetçiler, bürokratlar, teknokratlar ve yeni yetme mafya grupları, ilkel sermaye birikimini, bizzat kendi ülkelerinin hâlihazırdaki iktisadi varlıklarını ve kaynaklarını 1990 sonrasında kapitalizme geçiş sürecinde talan ederek gerçekleştirdiler. Dolayısıyla Balkanlar'da 1990 sonrasında yaşanan kapitalizme geçiş süreci, 'ilkel sermaye birikimi' şeklinde gerçekleştirildi. Bu süreç büyük ölçüde 'özelleştirmeler' yoluyla gerçekleştirildi. Sosyalist dönemde inşa edilmiş ve devlet mülkiyeti altına alınmış olan fabrikalar, işletmeler, bankalar, çeşitli tesisler, evler-binalar, dükkânlar, lojmanlar, tatil köyleri, eğlence merkezleri, oteller, madenler, yeraltı ve yerüstü kaynakları, araziler, tarım alanları, çiftlikler, vs. özelleştirme adı altında değerlerinin çok altında fiyatlarla bir takım siyasetçilere, bürokratlara, teknokratlar, mafya liderlerine ve ayrıca yabancı şirketlere teslim edildi. Kısacası; kamusal iktisadi varlıklar ve kaynaklar, kapitalizme geçiş sürecinde 'özelleştirme' adı altında adeta talan edildi ve böylece 'ilkel sermaye birikimi' gerçekleştirildi.

(8) Devletçi sosyalizm döneminde eğitim ve sağlık hizmetleri bizzat devlet tarafından parasız olarak topluma sunuluyordu. Bu durum 1945-1990 döneminde halk sağlığını ve eğitim düzeyini hızla iyileştirdi ve geliştirdi. 1990 sonrasında devletin ekonomiden geri çekilmesi, özelleştirmelerin yapılması ve sosyal devlet anlayışının terk edilmesi nedenlerinden dolayı ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri büyük ölçüde azaldı ve nitelik olarak geriledi. Bu durum Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da eğitim kalitesini ve halk sağlığını son derece olumsuz etkiledi. Örneğin Romanya'da kanser hastası olan çocuğuna ilaç bulamayan bir gazeteci, bu durumu protesto etmek için Romen Meclisi'nde basın için ayrılan bölümden atlayarak vekiilleri gözleri önünde intihar etti. Gazeteci baba ve kanser çocuğu, ne yazık ki kapitalizme geçiş sürecinin sayısız kurbanları arasında yer aldı.

(9) Kapitalizme geçiş ile birlikte siyasal alanda tek partili sistemden çok partili sisteme geçildi. Bu süreçte eski komünist partiler Marksist -Leninist çizgiyi terk edip sosyal demokrat partiler olarak kendilerini yeniden yapılandırıdılar. İkinci Dünya Savaşı öncesinde var olup tek partili sosyalist rejim tarafından kapatılmış olan eski tarihi partiler kapitalizme geçiş sürecinde yeniden kurulup faaliyete geçtiler (Bulgar Tarım Ulusal Birliği gibi). Yeni kurulan partilerin önemli bir bölümü, eski rejimin komünist partisinden ayrılan eski yönetici elitler (siyasiler, bürokratlar, teknokratlar) tarafından kuruldu. Sosyalizm sonrası yeni rekabet ortamında partiler, siyasal iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle

mücadele ettiler. Fakat partiler, 'liberalleşme ve özelleştirme' söz konusu olduğunda hiç de rekabet etmediler, bunun yerine uzlaştılar ve birlikte hareket ettiler. Çünkü 1990 sonrasında (yani kapitalizme geçiş sürecinde) kurulan liberal, milliyetçi, muhafazakâr ve sosyal demokrat partilerin tamamı kapitalizme geçiş sürecini, özelleştirmeleri ve diğer neoliberal politikaları desteklediler. Ama kapitalizme geçiş sürecinde yapılan özelleştirmelerden (yani ilkel sermaye birikimi sürecinden) kimin ne kadar pay kapacağı konusunda partiler arasında sert rekabetler ve pazarlıklar yaşandı. 1990 sonrasında partiler arasında yaşanan rekabetin ana konusu/gündemi, ekonominin nasıl yönetileceği ve geliştirileceği değil, 'ilkel sermaye birikiminden kimin ne kadar pay alacağı' idi. Yani kapitalizme geçiş sürecinde yeni partilerin kurulması ve partiler arası rekabetler büyük ölçüde ilkel sermaye birikimine odaklandı ve buna göre şekillendi.

(10) Kapitalizme geçiş sürecinde radikal milliyetçi partiler kuruldu. Geçiş sürecinde yaşanan kitlesel yoksullaşma ve işsizlik, yeni kurulan radikal milliyetçi partilerin (örneğin Bulgaristan'da Ataka Partisi'nin) toplumsal desteğini güçlendirdi. 1990 sonrası yaşanan yoksullaşma beraberinde halkın (özellikle işsizlerin ve düşük ücretlilerin) milliyetçileşmesinde büyük rol oynadı. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da 1990 sonrasında hızla gelişen ve kitleselleşen radikal milliyetçilik özellikle etnik ve dini azınlıkları hedef aldı. Radikal milliyetçi partiler, AB ile NATO'ya katılımı da eleştirdiler ve hatta reddettiler. Örneğin radikal milliyetçi Bulgar Ataka Partisi, iktidara geldiği takdirde AB ile NATO'dan ayrılıp 'Ortodoks Slav kardeş' Rusya ile işbirliği yapacağını vaat etti ve vaat etmeye devam ediyor... 1990 sonrasında gelişen radikal milliyetçilik, 'Büyük Arnavutluk', 'Büyük Bulgaristan' ve 'Büyük Romanya' idealini yeniden canlandırdılar. Radikal milliyetçi partiler ve siyasi liderleri, kendi uluslarına kendi 'Büyük Ulus Devletlerini' kuracaklarını vaat ediyorlar. Bu 'büyük milli vaatler', özellikle kapitalizme geçiş sürecinde işsizleri ve yoksul kitleleri cezp etti. Çünkü 'büyük milli devleti' kurarak yoksulluktan kurtulup selamete ereceklerini umuyorlar...

(11) Kapitalizme geçiş süreci kaçınılmaz olarak dış politikayı da etkiledi. Ülke içindeki ekonomi -politik değişim beraberinde dış politik değişimi getirdi. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya 1990 sonrasında dış politikada ABD ve Batı Avrupa ile ilişkilerini hızla geliştirdi. Sosyalizm çöktüldikten sonra Arnavut, Bulgar ve Romen dış politikalarının en önemli amacı NATO ile AB'ye katılmak oldu. Bulgaristan ile Romanya 2004'te NATO'ya ve üç yıl sonra AB'ye katılırken, Arnavutlar 2009'da NATO'ya katıldı. Tiran'ın AB'ye katılım uğraşı halen devam etmektedir. NATO ve AB'ye katılım süreci otomatikman Tiran, Sofya ve Bükreş üzerinde Amerikan-Alman hegemonyasını tesis etti. Bu

üç zayıf Balkan devleti, 1990'lardan itibaren askeri-güvenlik alanında Amerikan hegemonyası altına girerken, ekonomi-politik alanda daha çok Alman hegemonyası altına girdi. Bu ülkelerin ekonomileri büyük ölçüde Almanya'ya bağımlı iken, askeriyesi (güvenlik politikaları, ordunun eğitimi, modernizasyonu ve silahlandırılması) ise ABD'ye bağımlı duruma geldi. Yani kapitalizme geçiş ve kapitalist dünya sistemine entegrasyon süreci, beraberinde emperyalist Batı'ya (özellikle ABD ile Almanya'ya) askeri-güvenlik ve ekonomi-politik bağımlılığı doğurdu...

Kaynakça

Andreev, A. (1996). The Political Change and Political Parties. I. Zloch-Christy (Ed.), Bulgaria in a Time of Change: Economic and Political Dimensions (25-43) içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.

Bobeva, D. ve Bozhkov, A. (1996). Foreign Investment in the Bulgarian Economy. I. Zloch-Christy (Ed.), Bulgaria in a Time of Change: Economic and Political Dimensions (119-131) içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.

Bookman, M. Z. (1994). Economic Decline and Nationalism in the Balkans. New York: St. Martins Press.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2011). Romanya Ülke Bülteni. İstanbul: DEİK Yayınları.

Dimitrov, M. (1996). Privatization: Its Goals, Progress to Date and Prospects. I. Zloch-Christy (Ed.), Bulgaria in a Time of Change: Economic and Political Dimensions (107-118) içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.

Dimitrov, V. (2001). Bulgaria: The Uneven Transition. London: Routledge.

Dumbraveanu, D. (2001). The Challenge of Privatization: the Tourist Accommodation Industry in Transition. D. Light ve D. Phinnemore (Ed.), Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition (207-223) içinde. New York: Palgrave Publishers.

Ersun, C. ve Palacioğlu, T. (1998). Bulgaristan Ülke Profili. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Georgescu, V. (1991). The Romanians: A History. London: I. B. Tauris & Co. Ltd. Publishers.

Gjana, F. ve Mulleti, N. (2010). The Role of Albanian in the Integration Process of the Western Balkans. C. Sancaktar

(Ed.), 2. Uluslararası Balkan Kongresi: Balkanlar'da Sosyoekonomik İşbirliği ve Kalkınma (189-198) içinde. İstanbul: TASAM Yayınları.

Ianoş, I. (2001). Economic Transition and Urban Industrial Employment in Post-Communist Romania. D. Light ve D. Phinnemore (Ed.), Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition (191-206) içinde. New York: Palgrave Publishers.

Knight, A. (1994). Government and Politics. R. Zickel ve W. R. Iwaskiw (Ed.), Albania: A Country Study (171-200) içinde. Washington: Federal Research Division Library of Congress.

Kut, Ş. (2005). Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Pantev, A. (1996). Historical Road of the Third Bulgarian State. I. Zloch-Christy (Ed.), Bulgaria in a Time of Change: Economic and Political Dimensions (7-22) içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.

Sergi, B. S. ve Qerimi, Q. R. (2008). The Political Economy of Southeast Europe from 1990 to the Present. New York: Continuum.

Siani-Davies, P. (2001). The Revolution after the Revolution. D. Light ve D. Phinnemore (Ed.), Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition (15-34) içinde. New York: Palgrave Publishers.

Sönmezoğlu, F. (1995). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Sönmezoğlu, F. (2005). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü. İstanbul: Der Yayınları.

Smith, A. (2001). The Transition to a Market Economy in Romania and the Competitiveness of Exports. D. Light ve D. Phinnemore (Ed.), Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition (127-149) içinde. New York: Palgrave Publishers.

Sudetic, C. (1994). The Economy. R. Zickel ve W. R. Iwaskiw (Ed.), Albania: A Country Study (103-168) içinde. Washington: Federal Research Division Library of Congress.

Turan, G. (2006). Sovyet Sonrası Orta Asya: Sosyalist Devletten Sosyal Devlete. İstanbul: TASAM Yayınları.

Vachudova, M. A. (2008). Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration After Communism. Oxford: Oxford University Press.